

04/2014

ELÄKETURVAKESKUKSEN RAPORTTEJA

TIIVISTELMÄ

Marjukka Hietaniemi ja Suvi Ritola (toim.)

Näkökulmia perhe-eläkkeen kehittämistarpeisiin

Raportti perustuu Eläketurvakeskuksen maaliskuussa 2014 järjestämän seminaarin puheenvuoroihin. Tarkoituksena on tuoda esille erilaisia näkemyksiä perhe-eläkkeen nykytilanteesta ja kehittämismahdollisuuksista.

Raportti jakautuu kahteen osaan. Osassa 1 on tarkasteltu perhe-eläkkeen tarkoitusta, siihen vaikuttavia muutossuuntauksia, perhe-eläkettä muualla Euroopassa sekä perhe-eläkkeen ongelmakohtia. Osan lopussa on hahmoteltu keskustelun pohjaksi erilaisia vaihtoehtoja perhe-eläkkeen kehittämiseen. Osan 1 luvut perustuvat Eläketurvakeskuksessa työeläkkeiden neuvotteluryhmälle tehtyihin selvityksiin vuosina 2013–2014. Osassa 2 näkemyksiään perhe-eläkkeeseen ja kehittämismalleihin esittävät Eläketurvakeskuksessa järjestetyssä seminaarissa puhuneet kommentoijat.

Ensimmäisen osan luvussa 2 *Perhe-eläkkeen tarkoitus* pohditaan perhe-eläkkeen tavoitteita vuoden 1990 perhe-eläkeuudistukseen laaditun hallituksen esityksen perustelujen pohjalta. Perhe-eläkkeen tavoitteena on pidetty perheen talouden sopeuttamista kuoleman seurauksena muuttuneisiin olosuhteisiin ja toimeentulotason kohtuullista säilyttämistä perheen huoltajan kuoleman jälkeen. Ensisijaisena on pidetty alaikäisten lasten toimeentulon turvaamista.

Työeläkejärjestelmän leskeneläke pyrkii korvaamaan edunjättäjän tulojen poisjäämisestä aiheutuvaa tulon alenemaa ottaen huomioon jäljelle jäävät tulontarvitsijat. Leskeneläke nykyisessä muodossaan perustuu kotitalouden kulutusyksikköajatteluun. Leskeneläkkeen vähentäminen lesken omien eläketulojen mukaan toteuttaa tavoitetta kannustaa työikäisen lesken työskentelyä.

Luvussa 3 *Lesken käsite, leskeneläkkeen kohdentuminen ja leskeneläkkeen merkitys* tulee esille, että kaikista leskistä 86 prosenttia on leskeneläkkeeseen oikeutettuja ja 74 prosenttia saa leskeneläkettä edes vähän. Valtaosa leskistä on eläkkeellä olevia, yli 65-vuotiaita, yksin asuvia naisia. Lapsiperheiden osuus kaikista leskistä on neljä prosenttia.

Leskeneläkkeen merkitystä toimeentuloon kokonaisuudessaan voidaan arvioida vertaamalla leskeneläkettä saavien ja muiden leskien ekvivalenttituloja. Leskeneläke näyttää tasaavan ryhmien sisäisiä toimeentuloeroja. Leskeneläkkeen merkitystä kuvaa myös leskeneläkkeen ”korvaussuhde” eli se, kuinka suuren osan edunjäntäjän tuloista leskeneläke korvaa. Yksittäisistä ryhmistä naisten, eläkkeellä olevien ja 60 vuotta täyttäneiden korvaussuhde on korkeampi kuin miesten, työssä olevien ja alle 60-vuotiaiden. Korkea leskeneläkkeen korvaussuhde tai korkea tulotaso voi vähentää halukkuutta jatkaa työtekoa. Systemaattista negatiivista yhteyttä korkean korvaussuhteen tai tulotason ja työntarjonnan vähentämisen välillä ei vaikuttaisi olevan.

Luvussa 4 *Perhe-eläkkeeseen vaikuttavat muutossuuntaukset* pohditaan perherakenteiden muutosta ja tulevaisuutta, naisten työuria ja eläketurvaa, sosiaalivakuutusajattelun muutosta sekä eliniän pitenemistä.

Avoliittojen osuus kaikista perheistä on kasvanut ja vuonna 2012 avopareista 37 prosentilla oli lapsia. Tutkimus perherakenteiden tulevasta muutoksesta ennustaa, että eliniän pidentyessä ja naisten ja miesten elinajanodotteiden eron supistuessa leskien lukumäärä hieman kasvaa, mutta leskien suhteellinen osuus 75 vuotta täyttäneistä supistuu huomattavasti ja leskeneläkkeiden suhteellinen merkitys pienenee.

Suomessa miehet ja naiset osallistuvat nykyisin ansiotyöhön lähes yhtä aktiivisesti. Naisten työhön osallistuminen on miehiä vähäisempää siinä iässä, jolloin lapsia tyypillisesti hankitaan. Suomessa lastenhoidon kompensoiminen eläketurvassa on kansainvälisesti verrattuna melko matalalla tasolla.

Leskeneläkkeiden kesto on muun muassa eliniän pidentymisen myötä noussut huomattavasti. Keskimääräinen kesto on kahdenkymmenen vuoden aikana kasvanut 10,4 vuodesta 16,7 vuoteen. Pitkään maksettavien leskeneläkkeiden määrä on moninkertaistunut.

Luku 5 *Perhe-eläkkeet ja eläkkeen karttuminen hoiva-ajalta Keski- ja Pohjois-Euroopan maissa* tarkastelee perhe-eläketurvaa muualla. Leskeneläkkeiden saantiehtoja on vertailumaissa viimeisten vuosikymmenten aikana useimmiten kiristetty ja maksamisaikoja rajoitettu. Tanskassa on luovuttu lakisääteisestä perhe-eläkejärjestelmästä ja Ruotsissa maksuaika on rajoitettu enimmillään vuoden mittaiseksi. Lapseneläkkeitä maksetaan vertailumaissa alle 18–21-vuotiaille lapsille. Joissain maissa lapseneläkettä voidaan maksaa myös tätä vanhemmalle, täysipäiväisesti opiskelevalle lapselle.

Eläke voidaan jakaa puolisoitten kesken erityisesti Keski-Euroopan maissa. Pääsääntöisesti avioliiton aikana karttunut eläketurva jaetaan tasan puolisoitten kesken joko avioerotilantees-

sa tai mahdollisesti myös avioliiton aikana. Pohjoismaissa eläkeoikeuksia on lakisääteisissä järjestelmissä mahdollista jakaa vain Ruotsin rahastoeläkejärjestelmässä.

Luku 6 *Perhe-eläkkeen ongelmakohtia* nostaa esille leskeneläkkeen kohdentumiseen, kannustinvaikutuksiin ja kustannusten kohdentumiseen liittyviä ongelmia. Leskeneläketurvan kohdentumisen oikeudenmukaisuutta pohdittaessa tulisi miettiä avoparien asemaa, myös muiden yksinasuvien kuin leskien köyhyyttä, leskeneläkeoikeuden säilymistä uudelleen avioiduttaessa sekä eronneen puolison eläkettä.

Luvussa 7 *Kehittämismalleja perhe-eläkkeen pohjalta* on esitetty vaihtoehto määräaikaisesta leskeneläkkeestä sekä nykymallin pienempiä korjauksia, kuten lapseneläkkeen pääteian korottaminen ja työikäisen lesken leskeneläkkeen määrätymisen muuttaminen.

Jos perhe-eläkettä maksettaisiin vain lapsille, antaisivat leskeneläkkeistä aiheutuvat säästöt mahdollisuuden korottaa lapseneläkkeen tasoa ja mahdollisesti myös sen kestoa. Myös leskeneläke voisi olla määräaikainen siten, että leskelle maksettaisiin vähentämätöntä leskeneläkettä esimerkiksi vuoden ajan, vaikka alaikäisiä lapsia ei olisi.

Luvussa 8 *Kehittämismallina puolisojen työeläkeoikeuden jakaminen* käydään läpi aiemmat selvitykset eläkeoikeuden jakamisesta ja pohditaan eläkeoikeuden omaisuuden suoja, jakamiseen liittyviä kysymyksiä sekä mahdollisia toteuttamismalleja.

Mahdollisuus eläkeoikeuden jakamiseen lisäisi valinnanmahdollisuuksia eläkejärjestelmässä. Toisaalta se monimutkaistaisi työeläkejärjestelmää. Myös yhteensovittaminen kansaneläkejärjestelmän etuuskien kanssa olisi ratkaistava. Jaon kohteena voisi todennäköisesti olla vain se osa toisen puolison eläkkeestä, joka karttuu avioliiton tai muun sovittavan jakson aikana.

Luvussa 9 *Kehittämismallina yhteisannuiteettimuotoinen leskeneläke* kuvataan kaksi erilaista menetelmää yhteiseläkkeen suuruuden aktuaariseen laskemiseen: TyEL-järjestelmän voimassa olevien laskuperusteiden mukainen sekä vuosina 2007–2011 toteutuneiden kuolemanvaaralukujen mukainen. Lisäksi tarkastellaan muissa maissa voimassaolevia yhteiseläkejärjestelyitä.

Yhteisannuiteettijärjestelmässä vakuutetulle annetaan mahdollisuus ”ostaa” puolisolleen leskeneläketurvaa pienentämällä omaa eläkettään. Tavallisesti vain osa vakuutetun vanhuuseläkkeestä voidaan muuntaa yhteiseläkkeeksi. Puhtaaseen yhteisannuiteettijärjestelmään siirtyminen siirtäisi leskeneläkkeiden rahoitustaakan kaikilta työeläkemaksuja maksavilta niille pariskunnille, jotka etuutta käyttävät.

Raportin osassa 2, luvussa 10 *Perhe-eläke ja sosiaalivakuutus* Jyri Liukko tuo käsitteellistä näkökulmaa sekä ajallista perspektiiviä perhe-eläkekeskusteluun. Liukko tarkastelee kommenttipuheenvuorossaan perhe-eläkettä osana sosiaalivakuutusta, perhe-eläkkeen ja henkivakuutuksen suhdetta sekä muutamia perhe-eläkkeen kehittämisvaihtoehtoja.

Liukon mukaan työeläkejärjestelmän perhe-eläkettä on mahdollista kehittää osana sosiaalivaikutusta nykyistä toimivammaksi pienilläkin muutoksilla. Etuuden määräytymissääntöjä uudistamalla järjestelmää voidaan kehittää oikeudenmukaisempaan ja kustannuksia säästävään suuntaan. Ei myöskään ole välttämätöntä pitäytyä tiukasti tietyssä vakuutusperiaatteessa, vaan asiaa kannattaa katsoa pragmaattisesta näkökulmasta ja miettiä, miten perhe-eläkkeestä saadaan mahdollisimman toimiva, sosiaalisesti oikeudenmukainen ja kustannustehokas.

Luvussa 11 *Perhe-eläkkeiden uudistamisvaihtoehtojen hyvinvointivaikutukset* Karoliina Koskenvuo, Elina Ahola ja Laura Kalliomaa-Puha tarkastelevat perhe-eläkkeen kehittämismahdollisuuksia Kelan näkökulmasta. He toteavat, että puolison tai huoltajan kuolemalla on usein pitkäaikaisia vaikutuksia perheenjäsenten hyvinvointiin sekä erilaisen tuen ja turvan tarpeeseen.

Tilastojen perusteella selviää, että Kansaneläkejärjestelmän leskeneläkettä saavilla sairauspäivärahojen, työttömyysturvaetuuksien ja eläkkeensaajan asumistuen saaminen oli yleisempää muuhun väestöön verrattuna, toisin kuin työeläkejärjestelmästä leskeneläkettä saavilla. Työeläkejärjestelmän leskeneläkettä saavista 0,5 prosenttia sai vuoden 2012 lopussa takuueläkettä, kun saajia muusta väestöstä oli 10 prosenttia.

Esimerkkilaskelmien perusteella perhe-eläkkeen poisto johtaisi muiden etuuksien määrän lisääntymiseen ja tulot myös pienenisivät huomattavasti. SISU-mikrosimulointimallilla arvioiden kansaneläkejärjestelmän perhe-eläkkeen poisto säästäisi yli 30 miljoonaa euroa, mutta muiden etuuksien tarve lisääntyisi, verokertymä vähenisi ja köyhyysriski lisääntyisi. Jos työeläkejärjestelmän leskeneläkkeeseen kohdistuisi merkittäviä muutoksia (esimerkiksi poisto tai määräaikaistaminen), takuueläkettä saavien määrä kasvaisi merkittävästi.

Perhe-eläkkeen kehittämistä mietittäessä voisi lapseneläkkeen päteikää korottaa kansaneläkejärjestelmän mukaiseksi. Olisi myös yksinkertaisempaa kohdentaa etuuksia selkeämmin lapselle. Avo- ja avioperheitä tulisi kohdella samalla tavalla ja nuorena leskeksi jääneille tulisi luoda mahdollisuuksia työurasuunnitteluun. Eläketurvaa voitaisiin kehittää entistä yksilöllisempään suuntaan lisäämällä valinnanmahdollisuuksia.

Luvussa 12 *Taloustutkijan näkökulma perhe-eläkkeen kehittämistarpeisiin* Reija Lilja käsittelee leskeneläkkeisiin liittyviä työn tarjonnan kannustimia ja käyttäytymisvaikutuksia sekä perhe-eläkkeiden toimivuutta tuloriskien tasaajana ja vakuutuksena.

Liljan mukaan suomalainen perhe-eläkejärjestelmä ei ole kestäväällä pohjalla. Hän toteaa, että perhe-eläkejärjestelmämme poikkeaa pohjoismaisesta sosiaaliturva-ajattelusta ja on elinikäisine etuineen kallis. Leskeneläke korvaa pienempituloisen puolison työuran katkoksesta johtuvia työeläkemenetyksiä ja heikentää siten työn tarjonnan kannustimia. Liljan mukaan tilastoista voidaan myös havaita, että perhe-eläkejärjestelmän ohjausvaikutuksia käyttäytymiseen esiintyy.

Lilja toteaa, että perhe-eläkkeet näyttävät ohjautuvan niille kotitalouksille, joilla työ- ja omaisuustulojen vaihteluun liittyvät tuloriskit ovat keskimääräistä matalammat. Tämän takia nykymuotoisen perhe-eläkejärjestelmän toimivuuteen osana sosiaalista tulonsiirtojärjestelmää tulisi suhtautua kriittisesti. Lilja näkee ongelmallisena myös sen, että perhe-eläkevakuutuksen piiriin päässeet henkilöt eivät kanna suoraa henkilökohtaista taloudellista vastuuta perheen sisäiseen työnjakoon liittyvistä ratkaisuksistaan, vaan niistä maksavat kaikki työeläkemaksujen maksajat.

Luvussa 13 *Tarvitaanko enää perhe-eläkkeitä?* Periaatteellista pohdintaa Jaakko Kiander käy läpi perhe-eläkkeen tarkoitusta sekä merkitystä lesken elintasolle. Työeläketurvaa on rakennettu ajatukselle, että elintaso ei romahtaisi silloin kun sosiaalinen riski, eli työkyvyttömyys, läheisen kuolema tai pitkäikäisyys, toteutuu. Leskeneläke voidaan nähdä yrityksenä säilyttää lesken ekvivalenttitulotaso ennallaan puolison kuollessa.

Kianderin mukaan tulotasovakuutukselle on yhä tarvetta. Ilman leskeneläkettä tai vastaavaa vakuutusta lesken elintaso voi romahtaa suurituloisemman puolison kuollessa. Ilman leskeneläkettä eläkeläisten köyhyysriski olisi nykyistä suurempi. Leskeneläke mahdollistaa jossain määrin myös entisen elintason jatkumisen puolison kuoltua ja siten esimerkiksi asunnon säilyttämisen.

Kollektiivinen perhe-eläke on tukea perheille, koska myös perheettömät osallistuvat kustannuksiin. Eläkejärjestelmä on linkki sukupolvien välillä ja eläkejärjestelmän samoin kuin koko yhteiskunnan kannattaa edistää perheitä ja syntyvyyttä.

Lisätietoja:

Erityisasiantuntija Suvi Ritola
Eläketurvakeskus
Sähköposti: suvi.ritola@etk.fi
Puhelin: 029 411 2634

Kehityspäällikkö Marjukka Hietaniemi
Eläketurvakeskus
Sähköposti: marjukka.hietaniemi@etk.fi
Puhelin: 029 411 2133

Aineistotilaukset:

www.etk.fi > Julkaisut > Tutkimusjulkaisut >
Raportit > Näkökulmia perhe-eläkkeen kehittä-
mistarpeisiin
tai aineistotilaukset@etk.fi

ISBN 978-951-691-197-0 (nid.)

ISBN 978-951-691-198-7 (PDF)

ISSN-L 1238-5948

ISSN 1238-5948 (painettu)

ISSN 1798-7490 (verkkojulkaisu)

Eläketurvakeskus
PENSIONSSKYDDSCENTRALEN

Eläketurvakeskus
00065 ELÄKETURVAKESKUS
Puhelin 029 411 20
Faksi 09 148 1172

Pensionsskyddscentralen
00065 PENSIONSSKYDDSCENTRALEN
Telefon 029 411 20
Fax 09 148 1172

Finnish Centre for Pensions
FI-00065 Eläketurvakeskus Finland
Telephone +358 29 411 20
Fax +358 9 148 1172

www.etk.fi
> julkaisut